

DOI: 10.33663/1563-3349-2022-33-186-197

УДК 340.1

С. О. СУНЕГІН,

кандидат юридичних наук*

ORCID: 0000-0003-4304-708X

ПРАВО І МОРАЛЬ: ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ РЕАЛІЙ

Стаття присвячена дослідженню концептуальних проблем взаємодії права і моралі в контексті сучасних ціннісно-ідеологічних реалій. Наголошується, що для сучасної моралі характерними є прагматизм та орієнтація на практичні потреби людини, а не на пошук об'єктивних критеріїв добра і зла та їх конкретних проявів у діях, вчинках, поведінці та діяльності людей. Обґрунтовується думка, що витоки права і моралі не можна обмежувати лише так званим конвенційним рівнем її формування та розвитку.

Ключові слова: право, мораль, права людини, ідеологія, правова норма, соціальна регуляція.

Suniehin Serhii. Law and morality: problems of interaction in the context of modern realities

The article investigates the conceptual problems of interaction of law and morality in the context of modern value and ideological realities. It is noted that modern morality is characterized by pragmatism and focus on the practical needs of human, rather than the search for objective criteria of good and evil and their specific manifestations in the actions, deeds, behavior and activities of people. The opinion is substantiated that the origins of law and morality cannot be limited only to the so-called conventional level of its formation and development.

Key words: law, morality, human rights, ideology, legal norm, social regulation.

Постановка проблеми. Розширення простору свободи в умовах демократичного правового розвитку, стрімкий характер науково-технічного прогресу, всеохопна інформатизація практично всіх сфер і галузей суспільного життя, посилення соціальної нерівності та інші кризові реалії сьогодення об'єктивно вимагають уточнення та певного переосмислення питань взаємодії та взаємозв'язку різних соціальних регуляторів, зокрема, права і моралі, норми яких регулюють найбільшу кількість суспільних відносин. Адже прогресивний напрям розвитку правового життя громадян та їх об'єднань, численних взаємозв'язків між ними та з владними інституціями держави безпосередньо залежать від правильності визначення місця права і моралі в системі загальних нормативних координат суспільства і держави, від здійснення

* **Suniehin Serhiy**, Candidate of Juridical Sciences (Ph. D.)

реальної оцінки тих регулятивно-охоронних можливостей, які мають право і мораль як соціонормативні феномени, від ступеня врахування правовими нормами культурної традиції відповідного суспільства тощо.

Погоджуючись загалом з тим, що сфера моральних відносин у суспільстві не повинна передбачати здійснення активного, безпосереднього владного впливу на неї, вважаємо, що держава водночас не повинна також і індиферентно ставитися до неї. Скоріше навпаки, держава, яка прагне забезпечити функціонування стабільного й ефективно функціонуючого правопорядку, досягнення соціального благополуччя своїх громадян, вирішення різноманітних завдань соціально-економічного та культурного розвитку, повинна проводити таку внутрішню політику, яка б спрямовувалася на створення належного морального клімату в суспільстві, який є необхідною передумовою прогресивного правового розвитку. Адже будь-яка держава завжди, принаймні опосередковано, впливає на формування та розвиток моральної складової суспільного життя, що досягається, з-поміж іншого, за допомогою владно-управлінського, організаційного та правового впливу на такі найважливіші сфери, як освіта, наука, культура, мистецтво, охорона здоров'я, зайнятість населення тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика взаємодії права і моралі в умовах складних і суперечливих реалій сьогодення вже стали предметом осмислення багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених, насамперед теоретиків та філософів права. Зокрема, серед представників загальнотеоретичної юридичної науки відповідні питання досліджувалися такими вченими, як: В. Бачинін, Ж.-Л. Бержель, С. Бобровник, О. Лукашева, Д. Ллойд, Р. Луцький, С. Максимов, Г. Мальцев, Н. Оніщенко, О. Петришин, Ю. Романець, Л. Фуллер тощо. Не применшуючи величезної ролі та значення наукового доробку цих та багатьох інших науковців, спробуємо системно осмислити основні проблеми взаємодії права і моралі в контексті особливостей сучасних реалій розвитку демократичного суспільства.

Мета статті. Метою цієї статті є визначення основних проблем взаємодії права і моралі в контексті особливостей соціокультурних реалій сьогодення.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, взаємозв'язки між правом і мораллю як двома основними соціальними регуляторами в процесі свого історичного розвитку мали різний характер. Даний факт зумовлюється не лише відповідною специфікою двох вказаних соціонормативних систем, їх впливом на різні та водночас тісно взаємопов'язані між собою складові суспільної та індивідуальної свідомості, а й також тим, що історичний розвиток будь-якого суспільства завжди відбувався в умовах домінантності певних ціннісно-ідеологічних систем і породжених ними парадигм соціального розвитку, в межах яких обґрунтовувалися ті чи інші пріоритети нормативного впливу на суспільні відносини.

Так, в умовах панування консервативної ідеології традиційній моральній системі регуляції суспільних відносин завжди відводилась провідна роль, а

основне завдання правового регулювання полягало насамперед у створенні відповідних гарантій для збереження моральної традиції у суспільному житті. Як зазначається у вітчизняній науковій літературі, «невід'ємним принципом консерватизму є повага до релігійних цінностей, духовності, суспільної моралі та національної культури. Звідси випливає традиційно високий авторитет і цінність сім'ї, церкви, віри, патріотизму, доброчесності тощо»¹.

Водночас в умовах поступової переорієнтації суспільного розвитку на ліберальну ідеологію відбулася зміна пріоритетів у нормативному регулюванні суспільних відносин, внаслідок яких за правом закріпився статус основного та найвпливовішого соціального регулятора. При цьому слід звернути увагу на те, що історична еволюція лібералізму як ціннісно-ідеологічної системи суспільного розвитку, яка остаточно була сформована у період Нового часу насамперед завдяки її філософсько-правовому обґрунтуванню в європейській доктринальній думці, поступово сприяла переосмисленню природи моральної регуляції поведінки та діяльності людей, яка все більше втрачала свої об'єктивні, метафізичні, традиційні витoki і перетворювалася, таким чином, здебільшого на суб'єктивні переживання та переконання індивідів з приводу тих чи інших моральних проблем суспільного розвитку. Підтвердженням зазначеної тези слугують, зокрема, особливості історичного розвитку концепцій природного права, зміст якого у нинішніх ліберально-демократичних реаліях фактично обмежується лише правами і свободами людини, їх верховенством та пріоритетом над системою позитивного права держави (законодавства), хоча в історичній ретроспективі в поняття «природне право» нерідко вкладався моральний контекст.

У контексті зазначеного потрібно наголосити, що в процесі свого впливу на суспільство і громадян право завжди взаємодіяло з мораллю, а точніше – з її конкретно-історичними формами, які були домінантними протягом тривалого періоду у часі. Водночас, на нашу думку, наявність таких форм моралі, їх відносний, діалектичний характер і темпорально-просторова обмеженість, не означає втрати ними своєї об'єктивної метафізичної, ідеальної основи, яка має трансцендентний характер і яку не можна обґрунтовувати лише з емпіричного досвіду.

З цього випливає, що правильна відповідь на питання, який саме характер має взаємодія та взаємозв'язок права і моралі в конкретний історичний період, зокрема, в умовах сьогодення, залежить від того, як у сучасному дискурсі та соціальній практиці розуміються поняття, відповідно, права і моралі, якими домінантними ознаками вони характеризуються, яким чином проявляються їх вимоги у поведінці та діяльності людей.

Так, серед специфічних особливостей морального життя сучасного демократичного суспільства в науковій літературі справедливо відзначаються такі його ознаки, як моральний плюралізм, розвиток системи професійних і корпоративних етичних кодексів (інституціоналізація моралі), розподіл моралі за етнічними ознаками, орієнтація моральних вимог на певний зовнішній

стандарт, який протиставляється традиційному моральному заклику до безмежного самовдосконалення людини в християнському або загальнонрелігійному контексті, а також утилітарний підхід, який передбачає прийняття рішень на основі так званої логіки меншого зла².

Як бачимо, в умовах сьогодення моральна регуляція спрямовується насамперед на забезпечення індивідуальних потреб, інтересів, прагнень, цілей та бажань, а не цілісності та єдності суспільного буття, як це переважно було у минулі історичні епохи. Для сучасної моралі характерним є прагматизм, орієнтація на практичні потреби людини; вона має дескриптивний характер і покликана обґрунтовувати нормативні моделі та положення, які вважаються корисними та необхідними у визначених координатах часу і простору; вона все більше віддаляється від пошуку об'єктивних критеріїв добра і зла та їх конкретних проявів у діях, вчинках, поведінці та діяльності людей. Як зазначає Н. Головіна, «сучасна мораль втрачає притаманне їй раніше прагнення до формулювання універсальних моральних імперативів»³.

В основу обґрунтування сучасної моралі покладаються, як правило, суспільні відносини, які, власне, і породжують мораль і визначають мотивацію переважної більшості моральних вчинків, яка має утилітарний характер: необхідність урахування взаємних інтересів для підтримки стабільного порядку у суспільстві, у чому зацікавлені всі учасники відповідних комунікативних практик. Незважаючи на цілком зрозумілу логіку побудови подібної аргументації, вона, на нашу думку, не позбавлена очевидних недоліків, які полягають насамперед у тому, що:

1) такий підхід до розуміння моралі, який, по суті, ставить її в залежність від динаміки розвитку тих чи інших суспільних відносин, унеможливує її розгляд як окремого, специфічного соціонормативного феномену, оскільки узгодження різноманітних інтересів у суспільстві відбувається з урахуванням різних регуляторів соціального буття, у тому числі традицій, звичаїв, права тощо. У даному випадку чітко проявляється поширений у сучасному соціогуманітарному дискурсі принцип редукції або редукціонізм, відповідно до якого сутність і зміст складних явищ можна пояснити за допомогою законів і характеристик, які є властивими більш простим явищам;

2) якщо уявити, що людина засвоює моральні норми лише на конвенційному рівні, тобто через відповідну соціальну практику, то відкритим залишається питання щодо так званої особистої моралі, відмінної від визначеного суспільного стандарту, витоки якої закладені у самій природі людини, зокрема, у її здатності конструювати та осмислювати метафізичний рівень свого буття;

3) даний підхід не відповідає історичній практиці, яка переконливо доводить, що мораль як соціонормативний феномен спирається на значно більш глибокі витоки та засади, ніж визначена емпірична реальність. У даному випадку йдеться, зокрема, про внутрішнє, суб'єктивне моральне почуття, певне джерело моралі в самому суб'єкті, яке не пов'язано з панівними фор-

мами суспільної моралі. Адже як можна, наприклад, пояснити перманентну появу на історичній арені особистостей, які не лише мають власний моральний кодекс, що не узгоджується та навіть суперечить панівним соціальним нормам, а й старанно захищають його навіть ціною особистого життя. Очевидно, що життя і доля таких людей підтверджує специфічний зміст моралі як нормативного феномену.

У цьому контексті потрібно наголосити, що навіть всесвітньо відомий німецький філософ і соціолог Ю. Габермас, який у своїх працях обґрунтовує переважно конвенційний характер природи моралі або раціональну «етику комунікативного дискурсу», не заперечує того, що ефективність моральних практик у суспільстві залежить від наявності відповідного «морального почуття». Вчений, зокрема, зазначає: «Ми лише у тому випадку можемо не втратити сенс морально-практичного виправдання способу наших дій, якщо утримаємо перед очима мережу моральних почуттів, занурену в повсякденну комунікативну практику... Існування ж самих моральних почуттів дається нам разом із фактом існування людського суспільства»⁴;

4) суспільна мораль як певний зовнішній по відношенню до суб'єкта соціальний регулятор ефективно функціонує в суспільстві тоді, коли спирається на індивідуальну мораль. Повною мірою це стосується і права, норми якого ефективно реалізуються в суспільному житті лише у тому випадку, якщо особа внутрішньо впевнена, переконана у необхідності та корисності її реалізації у тих чи інших випадках. Це означає, що у складних життєвих ситуаціях справжній моральний вибір, тобто такий, що відповідає як суспільному благу в цілому, так і конкретному індивіду, може бути зроблений лише тими, хто відчуває трансцендентну природу свого внутрішнього морального закону. І навпаки, у сучасних реаліях ми є постійними свідками того, що навіть раціонально сприйняті соціальні норми, реалізація яких сприятиме досягненню загальносуспільного блага, постійно ігноруються у зв'язку із невідповідністю їх змісту особистим ціннісним пріоритетам та вигодам, тобто тому, що вони не стали невід'ємною складовою індивідуальної свідомості. Відтак, суспільна мораль може лише або актуалізувати внутрішнє моральне почуття, або, навпаки, перетворити його на щось другорядне, непотрібне для суспільного розвитку.

У контексті зазначених аспектів можна стверджувати, що не мораль як особливий соціонормативний феномен зближується з правом, а її розуміння та інтерпретація в межах сучасного дискурсу цілком узгоджується з правовою сферою суспільного життя, місією якої також є обслуговування суто утилітарних потреб та інтересів суспільства і громадян, їх матеріального благополуччя. При цьому така фактична ситуація, на нашу думку, не є свідченням повної втрати сучасною мораллю свого онтологічного нормативного статусу, в межах якого обґрунтовуються універсальні ціннісно-нормативні моделі та правила, яким надається абсолютне значення та які претендують на встановлення об'єктивної оцінки певних явищ, фактів і процесів з точки зору їх належності до

категорій добра і зла та похідних від них понять і смислів, тобто оцінки того, що справді є морально схвальним або морально засуджуваним незалежно від цінностей, звичаїв та поглядів окремих осіб, їх груп чи навіть культур.

Водночас мораль як об'єктивний соціонормативний феномен, що конституює вищі ціннісно-телеологічні пріоритети духовного удосконалення особистості, навпаки, все більше віддаляється від змісту сучасного права, який вже втратив статус стабільної та міцної основи для утвердження неминущих моральних цінностей у суспільному житті. Втрата чітких критеріїв розмежування добра і зла, морально допустимих і недопустимих вчинків людей, вимірювання людського щастя лише мірою володіння певною особою матеріальними благами тощо, призвело вже не лише до того, що право та законодавство як форма його вираження здатне вирішувати хіба що окремі практичні завдання локального характеру, а й до того, що на сьогодні право фактично виконує роль одного із важливих чинників морального регресу суспільства. Останнє проявляється, зокрема, у посиленні загальносвітової тенденції правового унормування таких ганебних з точки зору моралі явищ, як евтаназія, одностатеві шлюби, проституція тощо. При цьому логіка надання правових гарантій подібним явищам ґрунтується, як правило, на суто економічному розрахунку та необхідності якомога більш повного забезпечення свободи індивідуального вибору людини.

У контексті зазначеного потрібно наголосити, що сучасне суспільство функціонує на засадах економоцентризму, ідеологічна основа якого позбавлена будь-яких позаекономічних цілей, що підміняються насамперед процесом технологічної модернізації як єдино правильного та можливого способу забезпечення прогресивного розвитку всіх галузей та сфер життєдіяльності людини. В цих умовах будь-які життєво необхідні потреби людини обмежуються споживацькими інтересами, максимізацією особистої вигоди, товарообмінними операціями тощо. Повною мірою це стосується і надособистісних ідеалів, які в сучасних реаліях перетворилися на споживчу річ та фактично втратили своє значення вищої мети функціонування суспільства. Відтак, соціальна нормативність незалежно від її конкретної форми (правова, моральна тощо), соціальні інститути, соціокультурна традиція тощо, елімінуються з контексту ринкового обміну та будь-яких суспільних відносин як такі, що перешкоджають досягненню максимального прибутку та задоволення.

Як наслідок, прагнення до максимізації особистого комфорту та вигоди як основний мотив поведінки людей змінює нормативну основу соціального порядку, яка, як слушно зауважив К. Лаваль, зводиться до того, що «індивідові не потрібно більше підкорятися моральному закону, який вказує йому на добро і зло, йому треба лише робити точні розрахунки, в межах яких потрібно вміти враховувати різноманітні політичні, бюджетні, правові, соціальні та інші умови, які надають можливість йому досягти найбільшого задоволення»⁵.

Звичайно ж, було б очевидним перебільшенням стверджувати про реальну здатність права примусити людину до морального самовдосконалення або, іншими словами, визнати визначальну спроможність права як державного регулятора ефективно впливати на удосконалення моральної свідомості особистості, окремих соціальних груп та суспільства в цілому. Адже прагнення до утвердження вищих ідеалів добра в суспільному житті повинно відбуватися поза можливістю застосування відповідного зовнішнього примусу, яка є характерною саме для правового регулювання суспільних відносин. У цьому сенсі ми маємо певний парадокс, який полягає у тому, що вищі моральні ідеали об'єктивно передбачають та навіть вимагають певної свободи і на аморальні інтенції та вчинки, що, власне, забезпечується також правом, яке покликано обмежувати прояв лише найбільш соціально шкідливих або небезпечних форм людських діянь.

У сучасній науковій літературі справедливо зазначається: «Певна індиферентність права стосовно моралі можлива, адже існують такі сфери людської діяльності, де законодавець свідомо утримується від підтримки моральних норм, оскільки механізм правосуддя позбавлений гнучкості для вирішення конкретних проблем. До цього ж втручання у цю сферу може призвести до ще більшого соціального зла, ніж його запобігання за допомогою чинних законів. Таким чином, право як соціальний регулятор частково визнає право людини на аморальні вчинки, якщо вона не виходить за межі визначеної законом свободи»⁶.

Водночас наведене зовсім не означає, що право не може спонукати або шкити людину до певної поведінки, формуючи її відповідний соціальний спосіб, який може мати морально позитивний або негативний вимір. У цьому сенсі моральний мінімум права, а відтак і державно встановленого закону як форми його вираження, не повинен обмежуватися лише тими аморальними проявами, які безпосередньо порушують громадський порядок та права інших людей у тих чи інших координатах часу і простору. Адже не варто забувати про те, що право, особливо в сучасних ліберально-демократичних реаліях, виконує важливу виховну функцію, створюючи відповідні умови для утвердження в суспільній та індивідуальній свідомості певних цінностей, формуючи їх позитивний або негативний соціальний спосіб, який впливає на моральне здоров'я суспільства. Очевидним слід визнати, що моральний клімат у суспільстві, стан та рівень розвитку моральної свідомості його громадян безпосередньо залежать від того, наскільки ефективно право протидіє поширенню аморальності на рівні відповідних явищ, що з урахуванням низки чинників, у тому числі багатовікового соціального досвіду, визнаються потенційно небезпечними для їх прогресивного поступу.

Так, слід погодитися, що проституція, так само як, наприклад, одностатеві шлюби, евтаназія, право особи на зміну статі чи здійснення будь-яких інших модифікацій свого тіла тощо, формально не порушують громадського порядку та, в підсумку, спираються на індивідуальний моральний вибір кожної особи-

стості. Проте гарантування відповідних можливостей на правовому рівні, а тим більше надання їм пріоритетного характеру у забезпеченні соціального розвитку, неминуче сприятиме примноженню відповідних відносин у соціальній практиці, спонукатиме особистість до обрання саме того варіанта поведінки, який визнається гідним і схвальним на рівні правової нормативності. Саме тому, як слушно зазначають окремі науковці, «ступінь аморальності поведінки, незалежно від того, чи порушує вона громадський порядок, повинна стати самодостатнім чинником, який формує етичний зміст юридичного закону»⁷.

Крім цього, потрібно наголосити, що універсальний характер певних моральних принципів і норм не означає, по-перше, факту їх загальносвітового визнання в одному єдиному змісті, а тим більше, його інтерпретації і, по-друге, конститує їх безумовний характер лише як недосяжного ідеалу, не заперечуючи природність, а в окремих випадках і необхідність відхилення від цього ідеалу, що зумовлюється мінливістю соціального життя та об'єктивністю зла як антагонізму добра у ньому. Субстанція моралі, як справедливо зазначають деякі вчені, «проявляється у певному моральному інваріанті – у визначеній чесноті, яка не може перетворитися на порок за жодних обставин»⁸. Але при цьому йдеться про основоположне значення фундаментальних моральних цінностей, зокрема християнських заповідей, яке є незмінним і продовжуватиме зберігати свою актуальність у всі часи, чого не можна сказати про моральний стан суспільства та, відповідно, ступінь морального змісту юридичного закону, що зазнає значних змін у процесі історичного розвитку суспільства та держави.

Правові норми завжди закріплюють критерії морально негідної поведінки в контексті певних координат часу і простору. Саме тому одне із найскладніших завдань законодавця полягає у тому, щоб зміст правових норм набув оптимального морального змісту: з одного боку, закон не повинен відриватися від морального стану суспільства, а з другого – не потрібно свідомо занижувати його моральний рівень, оскільки місією права є не лише забезпечення належного рівня правопорядку в суспільстві, а й сприяння моральному розвитку суспільства. Як слушно вважав І. Покровський, право – це не лише явище зі «світу сущого», а й одночасно певне прагнення у «світ належного»; воно прагне не лише «підкорювати собі людську поведінку, а й унормувати її в інтересах певного вищого блага»⁹.

Висновки. З огляду на наведене можемо зробити такі висновки.

1. Проблеми взаємодії права і моралі в сучасних реаліях зумовлюються трансформацією розуміння сутності та природи соціальної нормативності в цілому та, зокрема, її моральної складової, яка дедалі більше втрачає свої трансцендентні, абсолютні витоки, стаючи у такий спосіб більш демократичною, індивідуалістичною, здатною до нескінченних змістовних експериментів та сприйняття безлічі альтернатив. Абстрагуючись від змісту колективної пам'яті та того важливого соціокультурного досвіду, що в ній закладений, соціальна нормативність у нинішніх умовах формує спосіб соціально бажан-

ної поведінки виходячи з окремих індивідуальних практик, основним критерієм обґрунтування яких є їх здатність до забезпечення матеріального добробуту та чуттєвого комфорту відповідних суб'єктів, які їх здійснюють. Наслідком цього є дедалі більша формалізація правових, моральних та інших соціонормативних практик, що зумовлюється інверсією ціннісно-сміслових конструктів, яким надаються абсолютне значення та відповідне філософсько-світоглядне обґрунтування. Адже витоки соціальної нормативності, у тому числі права і моралі, не можна обмежувати лише так званим конвенційним рівнем її формування та розвитку, розкладати її на випадкову множину індивідуальних та групових життєвих проєктів поза контекстом вищих, трансцендентних засад людського буття.

2. Багатоманітність та одночасна рівнозначність практично будь-яких уявлень про добро і зло та похідні від них соціальні явища в сучасному секуляризованому, ліберально-демократичному світі зумовлює посилення різноманітних соціальних патологій, аномалій і девіацій у суспільному житті, а отже, деструктивно впливає на стан законності та правопорядку в державі. Адже сформовані протягом життя у всіх без винятку індивідів уявлення про добро і зло та, зокрема, прийнятність чи неприйнятність у суспільстві відповідної поведінки, вчинків і діяльності людей, є тією соціонормативною основою, з урахуванням якої формується та розвивається правова система держави, у тому числі законодавство. Саме розбіжності в моральних передумовах або засадах вирішення відповідних життєвих ситуацій чи обставин виступають основою правових спорів, призводять до множинних змістових тлумачень положень законодавства, реалізація норм якого в такому випадку спірається на визначені суб'єктивні передумови (наприклад, соціальний статус та фінансові можливості певної особи). Відтак, виконання правом своєї надважливої соціальної місії безпосередньо залежить від стану моральної свідомості суб'єктів його реалізації, які, у разі її низького рівня, здатні спотворити зміст будь-яких правових норм.

3. Сучасні реалії розвитку правових систем, основу яких становить лише ідея забезпечення та захисту прав і свобод людини, зумовлюють рівнозначність будь-яких способів життя, кожного індивідуального вибору, оскільки відсутні загальнознаючі універсальні підстави для визначення того, який спосіб життєдіяльності приносить більше користі та щастя, а який – менше. Даний нормативний підхід, завдяки якому суттєвого перегляду та навіть руйнації зазнали традиційні моральні цінності, які втратили своє важливе соціальне значення у зв'язку із глобальними процесами, що відбуваються в суспільстві, зокрема, переорієнтацією останнього на масове споживання, позбавляє життя індивіда взаємозв'язків з відповідним соціальним цілим, заперечує або, принаймні, нівелює значення пошуку ідеалу морального розвитку особистості, цілей її духовної діяльності.

4. В умовах утвердження прав і свобод людини як єдиної та самодостатньої найвищої цінності суспільно-державного розвитку неминуче виникають

окремі нездоланні суперечності фундаментального характеру. Одна із таких суперечностей полягає у тому, що визнання рівнозначності будь-якого способу життя та безумовного права людини самостійно його улаштовувати позбавляє сенсу право цього ж індивіда бути визнаним іншими суб'єктами і соціальними утвореннями, утверджувати особисту гідність серед інших людей. Така суперечність випливає з того, що життя окремого індивіда неможливе поза контекстом його взаємодії та взаємозв'язків з певним соціальним цілим. Відтак, сучасна правова система, розвиток якої відбувається під впливом основоположного значення ліберальних цінностей суспільного життя та інверсією його моральної складової, повинна вирішувати чимало додаткових проблем у процесі свого впливу на моральний аспект суспільних відносин, зокрема, при вирішенні питання про допустимість проституції, евтаназії, генної інженерії, штучного інтелекту тощо.

1. Майданюк В. Консерватизм як ідеологія: критерії та основні принципи. *Вісник СевНТУ*. Серія: Політологія. 2010. Вип. 112. С. 132–136. С. 135. 2. Разин А. В. Исторические формы морали и современная этика. *Философия и общество*. 2017. № 1. С. 61–91. С. 74. 3. Головіна Н. І. Моральні проблеми сучасного суспільства і статус етики. *Філософські обрії*. 2017. № 38. С. 80–88. С. 81. 4. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие / пер. с нем.; под ред. Д. В. Скляднева. Москва: Наука, 2000. С. 77–78. 5. Лаваль К. Человек экономический. Эссе о происхождении неоліберализма / пер. с фр. С. Рындин. Москва: Новое литературное обозрение, 2010. С. 200–201. 432 с. 6. Мєліхова Ю. А. Мораль і право: зона спільного перебування. *Суперечності взаємодії моралі і права в сучасному українському суспільстві*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 30 трав. 2019 р. / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2019. С. 39–43. С. 41. 7. Романец Ю. В. Этические основы права и правоприменения. Москва: ИКД «Зерцало-М», 2015. С. 18. 8. Лоскутов Ю. В. Проблема сущности морали и всеобщий труд. *Новые идеи в философии*. 2017. № 4. С. 41–48. С. 45. 9. Покровский И. А. Основные проблемы гражданского права. Москва: Статут, 1998. С. 60.

References

1. Maidaniuk V. Konservatyzm yak ideolohiia: kryterii ta osnovni pryntsypy. *Visnyk SevNTU*. Serii: Politolohiia. 2010. Vyp. 112. S. 132–136. S. 135 [ukr]. 2. Razin A. V. Istoricheskie formy morali i sovremennaya etika. *Filosofiya i obshchestvo*. 2017. № 1. S. 61–91. S. 74 [rus]. 3. Holovina N. I. Moralni problemy suchasnoho suspilstva i status etyky. *Filosofski obrii*. 2017. № 38. S. 80–88. S. 81 [ukr]. 4. Habermas Yu. Moral'noe soznanie i kommunikativnoe dejstvie / per. s nem.; pod red. D. V. Sklyadneva. Moskva: Nauka, 2000. S. 77–78 [rus]. 5. Laval' K. Chelovek ekonomicheskij. Esse o proiskhozhdenii neoliberalizma / Per. s fr. S. Ryndina. Moskva: Novoe literaturnoe obozrenie, 2010. S. 200–201 [rus]. 6. Melikhova Yu. A. Moral i pravo: zona spilnoho perebuvannia. *Superechnosti vzaiemodii morali i prava v suchasnomu ukrainskomu suspilstvi*: materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf., 30 trav. 2019 r. / Nats. yuryd. un-t im. Yaroslava Mudroho. Kharkiv: Pravo, 2019. S. 39–43. S. 41 [ukr]. 7. Romanec Yu. V. Eticheskie osnovy prava i pravoprimereniya. Moskva: IKD «Zercalo-M», 2015. S. 18 [rus]. 8. Loskutov Yu. V. Problema sushchnosti morali i vseobshchij trud. *Novye idei v filosofii*. 2017. № 4. S. 41–48. S. 45 [rus].

9. Pokrovskij I. A. Osnovnye problemy grazhdanskogo prava. Moskva: Statut, 1998. S. 60 [rus].

Suniehin Sergii. Law and morality: problems of interaction in the context of modern realities

Introduction. *The article investigates the conceptual problems of interaction of law and morality in the context of modern value and ideological realities. Expanding the space of freedom in a democratic legal development, the rapid nature of scientific and technological progress, comprehensive informatization of all spheres and spheres of public life, increasing social inequality and other crisis realities of today objectively require clarification and rethinking issues of interaction and interconnection of different social regulators, in particular, law and moral, the rules of which regulate the greatest number of social relations.*

The aim of the article. *The purpose of this article is to identify the main problems of interaction of law and morality in the context of the socio-cultural realities of today.*

Results. *In our opinion, problems of interaction of law and morality in modern realities are due to the transformation of understanding of the essence and nature of social norms in general and, in particular, its moral component, which increasingly loses its transcendent, absolute origins, thus becoming more democratic, individualistic, capable of endless meaningful experiments. and the perception of many alternatives. Among the specific features of the moral life of modern democratic society in the scientific literature are rightly noted such features as moral pluralism, development of professional and corporate codes of ethics (institutionalization of morality), the division of morality by ethnicity, orientation of moral requirements to a certain external standard, which opposes the traditional moral call for unlimited human self-improvement in a Christian or religious context, as well as a utilitarian approach that involves decision-making based on the so-called logic of lesser evil.*

In the context of these aspects, it can be argued that not morality as a special socio-normative phenomenon converges with law, but its understanding and interpretation within modern discourse is fully consistent with the legal sphere of public life, whose mission is to serve purely utilitarian needs and interests of society and citizens, their material well-being. At the same time, morality as an objective socio-normative phenomenon that constitutes the highest value-teleological priorities of spiritual improvement of the individual, on the contrary, is increasingly moving away from the content of modern law, which has lost the status of a stable and solid basis for enduring moral values in public life.

The loss of clear criteria for distinguishing between good and evil, morally permissible and inadmissible actions of people, measuring human happiness only by the degree of possession of a person's material goods, etc., has led not only to the fact that law can solve only some practical problems of local nature, but also to the fact that today the law actually plays the role of one of the important factors of moral regression of society. The latter is manifested, in particular, in the strengthening of the global trend of legal regulation of such morally shameful phenomena as euthanasia, same-sex marriage, prostitution, and so on. At the same time, the logic of providing legal guarantees for such phenomena is based, as a rule, on a purely economic calculation and the need to ensure the fullest possible freedom of individual choice.

Conclusions. *Modern realities of legal systems, based only on the idea of ensuring and protecting human rights and freedoms, determine the equivalence of all lifestyles, each individual choice, because there are no general universal grounds for determining which way of life brings more benefits and happiness, and which is less. This normative approach, due to which traditional moral values have undergone significant revision and even destruction, deprives the individual of life of relationships with the relevant social whole, denies or at least negates the importance of finding the ideal of moral development of the individual, the goals of his spiritual activity.*

Thus, the modern legal system, the development of which is influenced by the fundamental importance of liberal values of public life and the inversion of its moral component, must solve many additional problems in the process of its impact on the moral aspect of social relations, in particular; when deciding on the admissibility of prostitution, euthanasia, genetic engineering, artificial intelligence, etc.

Key words: *law, morality, human rights, ideology, legal norm, social regulation.*